

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA JISMONIY
MADANIYATINING VAZIFALARI****H.I.Pozilov*****Qo'qon universiteti Ta'lim fakulteti******Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi,******A.Yu.Maxkamov******Qo'qon universiteti Ta'lim kafedrasida dotsenti,******pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD)***

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda maktabgacha bolalarni jismoniy madaniyatining vazifalari ya'ni bolalarni ham jismoniy, ham aqliy, ham odob-axloqiy qilib tarbiyalash muhimligi, ma'naviy merosimiz, buyuk ajdodlarimiz fikrlaridan o'sha davrlarda ham bolalar jismoniy madaniyati muhim hisoblangani ahamiyatli ekanligi xususida yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yoshdagilar, oila, jismoniy madaniyat, moddiy boylik, ma'naviy boylik, amaliy jismoniy madaniyat, umumiy jismoniy tayyorgarlik.

Mamlakatimiz jismoniy madaniyati tizimining boshlang'ich bosqichi hisoblangan inson umrining tug'ilgan kunidan boshlab 6-7 yoshigacha bo'lgan davrini "maktabgacha yoshdagilar" davri deb qarash qabul qilingan. Mamlakatimizda bir yoshdan boshlab ularni maktabgacha yoshdagi bolalar o'quv muassalarining o'quv tarbiya jarayoniga jalb qilinadi. Chunki bolalarning aynan shu yosh davrida ularning organizmi o'sishi va rivojlanishida nisbatan o'ta intensivligi kuzatiladi, muhim organlari va tuzilmalarining xizmat faoliyati yaxshilanadi, jismoniy va ruhiy qobiliyatlari har tomonlama tarbiyasiga tag zamin yaratiladi. Milliy istiqlol fidoyilaridan Abdurauf Fitrat o'zining «Oila» asarida ota, onalarga qarata: «Inshoolloh, oqilona tarbiyangiz soyasida farzandingiz sog'lom aql va sog'lom badanga sohib bo'lib, yaxshi kamol topib, yetti yoshni to'ldiradi. Yetti yoshgacha bolalarni ham jismoniy, ham aqliy, ham odob-ahloqli qilib tarbiyalash juda muhimdir. Bola yetti yoshgacha jismonan sog'lom va aqlan yoshiga yarasha odil bo'lsa, kelgusidagi kamolotiga ham imkoniyatlar, yo'llar ochiladi» deb yozgan.

Bu yoshdagilar jismoniy madaniyatini nazariy, tashkiliy asoslariga oid bilimlar o'zining mukammal asosi va mavjud tizimini takomillashtirilishini taqazo etilishining o'zi mazkur o'quv qo'llanmasiga zaruriyat mavjudligini ko'rsatdi.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi qoshidagi maktabgacha yoshdagilar o'quv muassalari rahbarlarini qayta tayyorlash malakasini oshirish Respublika o'quv - uslubiy markazi tashabbusi va Respublika Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining ITD-4- 157 raqamli davlat granti(2009-2011 yillar)ning tadqiqotlari natijali tarzida yaratilgan adabiyotlardan tashqari mustaqillik yillari davomida mavzuga oid o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlarning natijalari e'lon qilingan adabiyotlarni taqchilligini nazarda tutib soha mutaxasislarini tayyorlashning ta'lim va tarbiyasi jarayonida qo'llashni maqsad qilib, ushbu muammo masalalari yechimiga qo'l urdik.

Bolalarning maktabgacha yoshdalik davrining jismi tarbiyasi tarkibidagi sog'lom turmush tarzi(STT) jismoniy madaniyati mashg'ulotlari zo'r berib, gurkirab o'sayotgan bola organizmiga suv, havo, oziq-ovqatdek eng zarurligini hisobga olsak, maktabgacha yoshdagilar jismoniy madaniyatini takomillashtirish muammosi dolzarb.

"Harakatni - hayot" deb atash ham sharq faylasuflari tomonidan bejiz aytilmaganligini e'tirof etmay ilojimiz yo'q. Ma'naviy merosimizga taalluqli Sharq mutafakkirlarining konseptual-metodologik tarixiy asarlari, xalq pedagogikasi an'analarida, diniy adabiyot manbaalarida, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Firdavsiy, Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Bobur va boshqa allomalarimizning tan tarbiyasi, inson jismining jismoniy quvvati haqidagi fikrlari biz o'rganishni maqsad qilgan muammoni ajdodlarimiz davrida ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Sohaning bo'lajak mutaxasislari - ular oliygoh talabalarini, o'rta maxsus ta'lim muassalarining o'quvchilarini kim bo'lishidan qat'iy nazar inson jismi madaniyatiga oid umumiy ta'lim maktabi, jismoniy madaniyati, davlat dasturi o'quv materiallari darajasidagi nazariy bilimlarga ega xolos. Lekin umumiy ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimi jismoniy madaniyat dasturlari o'zlarining takomillashtiruviga muhtoj. Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim muassalarining mutaxasislarini kasbiy nazariy tayyorgarligini yanada oshirish maqsadida jismoniy madaniyat tushunchasi nazariyasiga oid nazariy bilimlarini berishni lozim ko'rdik.

Jismoniy madaniyat - umumbashariyat madaniyatining bir qismi, uning yuksalishi jamiyat rivojlanishining ijtimoiy, iqtisodiy o'sishi darajasi bilan uzviy bog'liq.

Jamiyat a'zosining jismoniy bilimi, jisman rivojlanganligi, jismoniy tayyorgarligi evaziga aktiv hayotiy faoliyat uchun zarur bo'lgan jismoniy kamolotga erishishga zamin yoki jismoniy madaniyatning poydevori maktabgacha yoshdagilar o'quv muassasalarida - bolalar yashilari va bolalar bog'chalarida yaratiladi.

Jamiyat a'zosining qaysi yoshdalgidan qat'iy nazar ularning jismoniy rivojlanganligi, jismining tayyorgarligi belgilangan qonuniyatlar va o'ziga xos xususiyatlari orqali o'zgaradi, natijada individning - jamiyat a'zosining jismoniy madaniyatga egaligi darajasi, jismoniy madaniyat sohibligidek jihati shakllanadi.

Bunday jihatlar individning mamlakat aholisi hayotida amalga oshiriladigan turli xildagi jismoniy - madaniy, ma'naviy va ommaviy - teatrlashtirilgan tomoshalar, ochiq havoga - tabiat qo'yniga oilaviy, jamoalar bilan ommaviy chiqishlar va sayohatlarni tashkillashning o'rni beqiyos.

Ularni bir-biri bilan muvofiqlashtirish orqali ko'rgazmali, tashviqot tarzidagi namoyishkorona chiqishlar - ommaviy krosslar, an'anaga aylantirilgan mahalla, tuman aholisining turli tabaqalarining yugurishlarini uyushtirish, velosipedda sayohatlar, ochiq havoga oila a'zolari bilan ommaviy chiqishlarning yo'lga qo'yilishi xalq, millatning jismoniy madaniyatidan dalolatdir. Jismoniy madaniyat tushunchasi izohiga to'xtalamiz.

"Jismoniy madaniyat" tushunchasining tasnifi

Jismoniy madaniyat - muayyan tarixiy sharoit mahsuli. Har bir ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyada jamiyat a'zolari jismining madaniyati o'z davri uchun xarakterli bo'lib, jamiyat taraqqiyotining muayyan davridagi (ijtimoiy formatsiyalar) butun bir xalq boyligi, mulki tarzida shaxsning har taraflama barkamolligini ta'minlovchi vosita yoki uning majburiy sharti bo'lib qolishi maxsus adabiyotlarda ta'kidlangan.

Jismoniy madaniyat - *jamiyat a'zolarining jismoniy kamolotga erishishini maqsadga muvofiq ravishda amalga oshirish uchun maxsus vositalar, metodlar va sharoitlarni yaratish va ulardan ratsional foydalanish bo'yicha erishilgan yutuqlarning majmuidir* (L.P.Matveev, 1991).

Jismoniy madaniyat nazariyasi fanining asosiy tushunchalari ichida inson jismi madaniyati keng, jamlovchi tushuncha. Jismoniy tarbiya, sport tushunchalari esa jismoniy madaniyat tushunchasining tarkibiy qismi sifatida o'zining yo'nalishlariga ega bo'lgan pedagogik jarayonlarni o'zida mujassamlashtiradi (B.A.Ashmarin, 1990, L.P.Matveev, 1991, A.Abdullaev, SH.Xankeldiev, 2005).

Qayd qilingan mualliflarning jismoniy madaniyat institutlari va pedagogika institutlarining jismoniy madaniyat fakultetlari talabalarini uchun yozilgan darsliklarida bu tushuncha quyidagicha ta'riflangan:

"Jismoniy madaniyat - jamiyat a'zolarini jismonan tayyorlash uchun *kishilik jamiyati yaratgan va foydalanayotgan moddiy, ma'naviy boylıklar majmuidir*".

Moddiy boylıklar - mavjud jamiyatning xilma-xil sport inshootlari, maxsus anjomlar, uskunalar, mablag'lar, jamiyat a'zolarining jismoniy kamoloti darajasi (sport yutuqlari) demakdir.

Ma'naviy boyliklar - tarbiya tizimi yaratgan, shakllantirgan, g'oyaviy, ilmiy-nazariy.uslubiy, tashkiliy, amaliy sohada erishilgan maxsus ilmiy yutuqlar majmuyi bo'lib, u doimiy ravishda boyib, o'zgarib turadi.

Jismoniy tarbiya orqali har qanday inson o'ziga mansub jismoniy madaniyat mazmunini o'zlashtiradi, natijada u individning shaxsiy mulkiga (boyligiga) aylanadi. Maktabgacha yoshdagilar, maktab o'quvchilari, kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurti o'quvchi, talaba – yoshlarining jismoniy madaniyatining darajasi jamiyat jismoniy madaniyati haqida umumiy tasavvurni yuzaga keltiradi.

Amaliy jismoniy madaniyat – kasbga taalluqli, amalda qo'llaniladigan hamda harbiy-amaliy jismoniy madaniyatga bo'linadi.

Amaliy madaniyat bevosita kasb-hunari faoliyati sohasi sohibining ma'lum kasbiy tayyorgarlik talablari va mehnat sharoitiga bog'liq, umumiy, maxsus jismoniy kasbiy tayyorgarlik jarayonidagi jismoniy madaniyat va uning nazariy bilimlaridir.

Jismoniy madaniyatining amaliy turlarini organik bog'liqligi, kasbga oid amaliy tayyorgarlik va harbiy amaliy jismoniy tayyorgarlik **umumiy jismoniy tayyorgarlik**ning bazasida yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Sog'lom avlod tarbiyasi-barchamizning muqaddas insoniy burchimiz Sog'lom avlod davlat dasturini tasdiqlashga bag'ishlangan majlisda so'zlangan nutq, 2000-yil 24-fevral.
2. Abdullaev A. va boshqalar. "Jismonan barkamol avlod orzusi". Farg'ona, 2003 y.
3. Abdullaev A., Xankeldiev SH.X. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi, Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik, 2-qism, T."Yangi asr avlodi" 2016.354 s.
4. "Barkamol avlod tarbiyasida sog'lom turmush tarzi jismoniy madaniyati" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Farg'ona, 2011.